

СУЧАСНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 378.091.8-044.332

Щербяк Ю.А.

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем вищої школи була й залишається проблема адаптації першокурсників до нових психолого-педагогічних умов навчання, до таких форм навчальної діяльності, які практично не зустрічалися у попередньому життєвому досвіді та учнівському середовищі. Пошук шляхів успішної адаптації до змінених соціальних умов та нової діяльності є нагальною проблемою для кожного студента. Спроможність адаптуватися, долати труднощі, віднайти своє місце у життєвому просторі є вирішальним чинником вдалого розвитку молодшої людини, а в майбутньому – фахівця з вищою освітою. У вищому навчальному закладі, процес навчання першокурсників налагоджується непросто, характеризується великою динамічністю психічних процесів і станів, які зумовлені зміною соціального довкілля. За даними наших досліджень, таке становище пов'язане з перенапруженням, викликаним необхідністю швидко та успішно пристосовуватися до нового соціального контексту життєдіяльності, вперше в житті окресленого межами єдиної професійної орієнтації, а також специфічними вузівськими особливостями навчальної діяльності. Усе це вимагає від першокурсника значної мобілізації своїх можливостей для успішного входження в нове оточення та якісно інший ритм життєдіяльності, пов'язаний, перш за все, з необхідністю оволодіння досить високим рівнем самостійності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми педагогічного забезпечення адаптаційного процесу розглянуто в працях Г.Балла, О.Георгієвського, Т.Землякової, М.Лукашевича, М.Махмутова, А.Сейтешева, Р.Шакурова. Ставляться питання безпосередньо педагогічного забезпечення адаптації в дослідженнях С.Гури, Н.Шафажинської, В.Штифурака та інших.

В окремих психологічних дослідженнях вирішуються завдання адаптації молоді до навчання у вищих навчальних закладах (О.Борисенко, А.Захарова, В.Кан-Калік, М.Левченко, О.Мороз, Н.Шафажинська та ін.). Проте аналіз фахової літератури засвідчує, що адаптація майбутніх економістів ще не стала предметом комплексного педагогічного дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні особливостей процесу адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому економічному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження свідчить, що **адаптація** – складне багатофакторне явище, що має свої власні механізми та закономірності, вивченням яких займаються представники багатьох галузей

науки. Відповідно до своїх професійних інтересів вони акцентують увагу на певних видах адаптації: біологічній, психічній, психологічній, соціально-психологічній, соціальній, соціально-педагогічній, професійній та ін. У зв'язку з цим у сучасній літературі використовується багато суперечливих визначень цього поняття. Визначаючи суть цього поняття, дослідники виходять із розуміння того, що адаптація може розглядатися як процес, стан, властивість чи результат діяльності, що виникає за певних умов і триває протягом певного періоду, доки не буде встановлено динамічної рівноваги між системами, що адаптуються [1, с.37]. Аналіз науково-педагогічних, психологічних досліджень цієї проблеми дає змогу виділити поняття: **професійна адаптація у вузі** – процес прилучення особистості до професії, який виражається в надбанні знань, умінь, навичок, необхідних для майбутньої професії. Пристосування до структури вищої школи, загальному змісту та окремим компонентам навчального процесу; – **дидактична адаптація** – пристосування студентів до нової для них системи навчання. Пристосування може проходити відносно швидко, так і відносно повільно. Оперативна адаптація залежить, по-перше, від тісного зв'язку методів навчання між середньою школою та вузом, по-друге, від самостійності та творчого мислення, які вже стали самостійними рисами особистості, по-третє, від повної зорієнтованості в професії й стійкого бажання оволодіти програмою вузу; – **соціально-психологічна** – пристосування до групи, стосункам в ній, вироблення особистого стилю поведінки [2, с.62].

Розглядаючи проблему пристосування студентів першого курсу до умов навчання в ВНЗ, науковці виокремлюють наступні форми адаптації:

- **Дидактичні** – новизна у процесі навчання, нові методи та форми навчання, відсутність навичок самостійної роботи)
- **Соціально-психологічні** – входження індивіда у нове середовище, особливості самостійного життя від батьків, ведення власного бюджету та разом з цим подолання матеріальних труднощів;
- **Професійні** – невміння зорієнтуватися у професійній спрямованості процесу навчання, складність у роботі з людьми [5, с.32-33].

Труднощі в адаптації характеризуються різкими й суттєвими психологічними зрушеннями та змінами особистості, розвиток починає набувати бурхливого стрімкого характеру. На думку Л.Подольак, **ознаками труднощів адаптації** можуть бути:

- Сильна фрустрація, виникають сильні переживання незадоволення потреби;
- Загострення рольових конфліктів „студент – викладач”, „студент – студент”;
- Ціннісно-смілова невизначеність, неструктурованість особистості;
- Інфантильність (поводження студента безвідповідально) або вдаються до пияцтва розпусти, вживання наркотиків [4, с.54-55].

Важливим для нашого дослідження є вивчення підходів щодо визначення умов та чинників адаптації студентів до навчання у вузі. У своїй праці російський психолог Н.Шафажинська зазначає, що адаптація студента-

першокурсника в систему навчання у вузі є складним динамічним процесом, який характеризується взаємодією певних чинників, а саме:

- **об'єктивно-соціальних** (характер вищого навчального закладу, специфіка провідного предмета, особливості організації навчального процесу, система вимог, комплекс цінностей і норм студентського колективу і колективу викладачів);

- **соціально-психологічних**, які зумовлюють „включення” особистості у нове соціальне середовище (мотивація особистості, рівень здібностей до певного профільюючого предмета, якості особистості, інтелектуальний рівень, рівень розвитку самосвідомості, навички самоконтролю, самокритичності і саморегуляції, індивідуальний стиль діяльності та ін.);

- **психологічних** (індивідуально-психологічні особливості особистості, пов'язані з темпераментом та ін.) [7].

На підставі аналізу теоретичних аспектів дослідження процесу адаптації студентів першокурсників до вищого закладу освіти можемо стверджувати, що **адаптація** – це результат взаємодії індивіда і навколишнього середовища, який приводить до оптимального його пристосування до життя і діяльності. Адаптація компенсує недостатність звичної поведінки в нових умовах. Через неї забезпечується можливість прискорення ефективного функціонування особистості в незвичних обставинах [6, с. 389]. Інакше кажучи, адаптація – це, перш за все, перетворення самого себе відповідно до нових вимог діяльності, соціальних умов і нового оточення. Це входження в нову соціальну позицію і нову систему взаємин.

Щоб зробити період адаптації менш складним для студентів, викладачі повинні з перших днів входження їх в нове середовище приймати до уваги індивідуальність кожного; особливості його біологічного, психологічного та соціального розвитку. Можна погодитися з професором М.Фіцулою про те, що вже з перших днів перебування студента в вищій школі викладачу необхідно вивчати його особистість, особливості виховання в сім'ї та школі, риси характеру, інтереси та схильності, життєві плани, типові риси характеру, домінуючі мотиви діяльності, рівень самооцінки, здатність до свідомої регуляції поведінки [5, с. 32-34].

Як було вже зауважено, за час навчання в університеті в житті студентів відбуваються значні зміни як психологічного, так і соціального плану. Не має реальних підстав вважати, що першокурсники є цілковито самостійними, морально та соціально зрілими людьми. Тому успіх адаптації до навчання у вищому навчальному закладі залежить від соціальної та життєвої позиції молодої людини, мотивів здобуття професії. Це зумовлюється багатьма чинниками, серед яких можна назвати індивідуальні особливості (інтереси, фізичний стан, захоплення), внутрішнє багатство, глибокі знання з певної галузі, соціальний досвід, участь у громадських справах тощо [3, с. 62-63]. Відповідно до цього, у вищих навчальних закладах потрібно створити таку психологічну атмосферу, яка б якнайповніше сприяла розкриттю та збагаченню внутрішнього світу, задатків й здібностей студента, щоб кожен міг викликати

інтерес та завоювати повагу однокурсників, викладачів як особистість, індивідуальність.

Лабораторією моніторингу якості освітньої діяльності Тернопільського національного економічного університету було проведено вивчення думки студентів першого курсу денної форми навчання на 8 факультетах (дата проведення 10.10.2011 р.). Першокурсників (загальна кількість 350 респондентів) запросили взяти участь в обговоренні важливих для університету проблем. Анкета враховувала аналіз трьох складових, які стосувалися піднятої в дослідженні проблеми, зокрема:

- основні мотиви вибраної спеціальності;
- особливості адаптаційного періоду в ТНЕУ;
- визначення рівня якості навчального процесу.

У процесі аналізу лабораторією було визначено як загальні тенденції окреслених аспектів дослідження в ТНЕУ, так і найбільш характерні особливості окремих факультетів.

Окремі результати дослідження виявилися наступними (**середній показник у %**):

Чим Ви керуєтеся, здобуваючи вищу освіту?

1. Прагненням стати високоосвіченим фахівцем, професіоналом в своїй справі – 50 %
2. Бажанням стати культурною людиною, інтелігентом, наміром розвинути свої здібності – 21%
3. Усвідомленням того, що без диплома про вищу освіту важко чогось досягти в житті – 20%
4. Бажанням пожити цікавим студентським життям – 9%
5. Позитивом є факт, що кожен другий студент-першокурсник має намір здобути вищу освіту з метою стати високоосвіченим фахівцем, професіоналом у своїй справі.

Як би Ви оцінили „образ” ТНЕУ серед пересічного населення?

6. Престижний заклад із солідною репутацією та високим рівнем викладання національного взірця – 52%
7. Один із найкращих закладів західноукраїнського регіону – 39%
8. Нічим не особливий заклад з усіма притаманними вищій школі рисами – 7%
9. „Фабрика дипломів” – 2%

Своєрідним успіхом можна вважати інформацію про те, що понад 90% респондентів оцінюють „образ” ТНЕУ як престижний заклад із солідною репутацією та одним із найкращих закладів регіону.

Звідки Ви дізналися про Тернопільський національний економічний університет?

10. Друзі, знайомі, родина – 67 %
11. Інтернет, преса, телебачення – 28 %
12. Профорієнтаційні заходи ТНЕУ – 5 %

Слід звернути увагу, що профорієнтаційна робота ТНЕУ сприяла вступу до університету лише 5% опитаних студентів. Виходячи з цих показників,

звичайно, потрібно посилити профорієнтаційну роботу з метою пошуку, відбору та залучення в університет обдарованої молоді, зокрема через:

- проведення зустрічі-консультацій з учнями та їх батьками щодо відкриття профільних класів, залучати до роботи в них висококваліфікованих викладачів університету;
- надавати методичну допомогу навчальному закладу у розробці навчальних планів і навчальних програм з загальноосвітніх та фахових дисциплін;
- допомагати вчителям у розробці методичного забезпечення з фахових та загальноосвітніх предметів;
- надавати можливість викладачам школи та учням профільних класів користуватись бібліотекою університету;
- брати участь у засіданні педрад, в обговоренні проблем навчально-виховного процесу та успішності учнів;
- згідно з планом роботи залучати учнів до участі у наукових конференціях за програмами професійної підготовки у профільних класах, брати участь у державній підсумковій атестації та відборі кращих випускників до вступу в університет;
- знайомити учнів та батьків з умовами навчання, кабінетами, лабораторіями університету; залучати їх до участі у Днях відкритих дверей, олімпіадах, конкурсах, спортивних змаганнях та художній самодіяльності студентів університету;
- сприяти навчанню у Центрі довузівської підготовки.

Заслуговують на увагу відповіді першокурсників з приводу основних мотивів вибраної ними спеціальності.

Якби Вам довелося зараз знову вибирати, Ви стали б поступати в ТНЕУ, і чи за цією спеціальністю?

1. Так, став би поступати в ТНЕУ на цю спеціальність – 72%
2. Поступав би в університет, але на другу спеціальність – 11%
3. Поступав би до іншого вузу – 5%

Які мотиви спонукали Вас до вибору цієї спеціальності?

1. Відповідні мої здібності – 46%
2. Просто вдалося вступити саме на цю спеціальність – 23%
3. Наполягання батьків – 20%
4. Порада друзів – 13%

Як Ви готувалися до зовнішнього незалежного тестування в університеті?

1. За допомогою репетитора – 50%
2. Самостійно – 43%
3. Займався на підготовчих курсах – 7%

Не можемо не відзначати низький відсоток відвідування студентами підготовчих курсів, що говорить про потребу активізації роботи Центру довузівської підготовки. Адже саме тут майбутні студенти отримують перші уявлення про професії економіста і підприємця, про специфіку їх роботи в

умовах ринкової економіки; саме тут формуються первинні знання і практичні навички у сфері економіки і менеджменту, а також ведеться підготовка до активної навчальної і творчої діяльності в стінах ТНЕУ.

Наступним блоком нашого дослідження було визначення рівня якості навчального процесу.

Чим Ви керуєтеся, відвідуючи аудиторні заняття (лекції, семінари і ін.)? (Можна відзначити декілька відповідей)

1. Прагненням одержати добрі знання, дізнатися нове – 43%
2. Це мій обов'язок як студента – 32%
3. Бажанням зустрітися, поспілкуватися з друзями – 11%
4. Висока якість занять, що проводяться – 7%
5. Строгий контроль за відвідуванням – 7%

Для підготовки до семінарських і практичних занять Ви, як правило:

1. Читаєте обов'язкову і додаткову літературу, рекомендовану викладачем – 38%
2. Обмежується конспектом лекцій або підручником – 36%
3. Читаєте тільки обов'язкову літературу – 17%
4. Користуєтеся матеріалами з інтернету – 7%
5. Нічого не читаєте – 2%

Як Ви в цілому оцінюєте своє відношення до навчання?

1. Вчуся, не байдикуючи, але без особливої напруги сил – 54%
2. Вважаю, що вчуся з повною віддачею сил і здібностей – 38%
3. Признатися, не стараюся – 8%

Наскільки Ви обізнані з кредитно-модульною системою організації навчального процесу (КМСОНП), за якою Ви навчаєтеся?

1. Посередньо – 48%
2. Добре – 45%
3. Слабо – 7%

Відзначаємо, що 55% першокурсників потребують додаткових роз'яснень з приводу впровадження Болонської системи. Для інституційного забезпечення Болонських перетворень доцільно було б в ТНЕУ утворити болонські офіси (групу експертів), визначити відповідальних осіб на факультетах, кафедрах, організувати системне навчання викладачів, студентів з цих питань.

Ваші перші враження від навчання (можливі кілька варіантів відповіді):

1. Важко перебудуватися після школи – 29%
2. Найголовніша проблема – заробити бали – 23%
3. Сприятлива навчальна атмосфера – 20%
4. Суцільний жах, нічого не встигаю – 13%
5. Все подобається, матеріал дається легко – 11%
6. Не задовольняє розклад занять – 4%

У Вас склалися гарні стосунки з членами академічної групи?

1. Так – 88%
2. Не з усіма – 10%

3. Ні – 2%

Назвіть основні причини, які заважають адаптуватись до навчання:

1. Власна неорганізованість та лінощі – 44%;
2. Напруга та втома від занять – 34%;
3. Недостатній інтерес до обраної спеціалізації – 12%;
4. Невміння розподіляти час – 10%.

Що на Вашу думку могло б допомогти швидко адаптуватися у ТНЕУ?

1. Лекції до вступу у спеціальність – 39%;
2. Соціально-психологічне консультування – 32%;
3. Організацію культурного дозвілля – 29%

Результати дослідження свідчать, що у майже третини першокурсників адаптаційний період у вузі проходить з названими вище труднощами. Вуз має докласти всіх зусиль для створення оптимальних умов для адаптації студентів на першому курсі, зокрема йдеться про кваліфіковану допомогу кураторів, працівників деканату в організації й плануванні самостійної навчальної роботи.

Яку додаткову іноземну мову Ви хотіли б вивчати?

1. Французьку – 28%
2. Жодної – 26%
3. Польську – 21%
4. Італійську – 11%

Яке Ваше враження від викладацького складу ТНЕУ?

1. Позитивне – 78%
2. Нейтральне – 20%
3. Негативне – 2%

Відзначаємо, що в кожного п'ятого студента першого курсу склався так званий „примітивний” тип спілкування з викладачами, в якому домінує формалізм у стосунках, спостерігається слабка орієнтація на особистість студентів.

Які традиції хотілося б започаткувати у нашому університеті?

1. Проведення екскурсій – 15%
2. Проведення розважальних заходів – 12%
3. Створити скриньку скарг та пропозицій – 10%
4. Надання знижки в оплаті за гуртожиток успішним студентам – 8%
5. Проведення благодійних заходів – 7%

На основі аналізу результатів соціологічного дослідження вважаємо, що наукова організація моніторингу якості освіти дає можливість приймати відповідні управлінські рішення та прогнозувати навчально-виховні ситуації на наступні навчальні роки; оперативно втручатися і вносити відповідні корективи до навчального процесу вузу; конкретно планувати роботу з відповідної проблеми з професорсько-викладацьким складом та студентами. Це особливе управління, спрямоване на досягнення не випадкових, а визначених, спрогнозованих результатів.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають змогу зробити такі узагальнення:

1. У науковій літературі адаптація до вузу трактується як пристосування студента до вимог, змісту і характеру навчально-виховного процесу, спрямована на здобуття знань, умінь і навичок, формування системи норм, особистісних орієнтацій, вміння організувати своє життя для виконання поставленої мети, якостей, необхідних для певної трудової діяльності.

2. Студенту-першокурснику доводиться пристосовуватися до нових вимог, які ставить перед ним вища школа і водночас до нових соціальних обставин спілкування з ровесниками та педагогами, форм і методів навчання (самостійної роботи, групових форм взаємодії та ін.) та побуту (відсутність звичного родинного кола, матеріальні труднощі, складність проживання в гуртожитку тощо). Для навчального процесу першокурсників характерні інтенсивне розумове навантаження, сприйняття великого інформаційного потоку, високе емоційне напруження, чітка регламентація праці і відпочинку. Ця особливість вимагає від першокурсників якісної перебудови системи звичок і психологічних вмінь, які складають основу культури навчальної праці.

3. Адаптація студентів першого курсу буде здійснюватися ефективно за умови створення мотиваційного спрямування на роботу, зокрема розроблення систему заходів по формуванню такої культури навчального закладу, яка б формувала б у студента уявлення про місце навчання, як доброзичливе середовище, в якому він зможе реалізувати більшість своїх потреб.

4. Звернути увагу на роль куратора групи, як вагомого чинника в процесі адаптації студентів. Ознайомити з основними засадами психолого-педагогічної підтримки в стресових ситуаціях. Окрім цього, доцільно забезпечити першокурсників соціально-психологічною підтримкою у формі індивідуального та групового консультування, що сприятиме культурі навчальної діяльності студента.

Напрямок подальших досліджень ми вбачаємо в розробці та впровадженні на базі лабораторії моніторингу якості навчальної діяльності Тернопільського національного економічного університету психокорекційної програми, спрямованої на оптимізацію процесу адаптації першокурсників до умов навчання в вищому економічному навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бохонкова Ю.О. Особистісні чинники соціально-психологічної адаптації першокурсників до умов вищих навчальних закладів: дис. канд. психол. наук: 19.00.05 / Бохонкова Юлія Олександрівна. – К., 2005.
2. Ляхова І., Учитель О. Використання системного аналізу процесу адаптації студентів-першокурсників // І.Ляхова // Рідна школа. – 2001. – №1. – С. 61-63.
3. Плотникова О. Важливість вивчення індивідуальних особливостей першокурсників у період дидактичної адаптації / О.Плотникова // Рідна школа. – 2001. – №10. – С. 62-64.
4. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи / Л.Подоляк. – К.: Каравела, 2008. – 352 с.

5. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / М.М.Фіцула. – К.: „Академвидав”, 2006. – 352 с.
6. Харченко С.В. Феномен адаптаційного стресу та проблеми забезпечення психічного здоров'я першокурсників під час навчальної діяльності у вищій школі // С.В.Харченко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова: зб. наук. пр. НПУ ім. М.П.Драгоманова. – К., 2009. – № 26 (50). – Ч. I. – С. 387-392. – (Серія №12: Психологічні науки)
7. Шафажинская Н.Е. Личностная и профессиональная самооценка студента педвуза // Н.Е.Шафажинская. – М.: МГТУ, 1986. – 102 с.

АНОТАЦІЯ

Щербяк Ю.А. Особливості адаптації першокурсників до навчання в вищому економічному навчальному закладі. У статті розглянута проблема адаптації студентів першого курсу до навчального процесу у вищому економічному закладі освіти. Встановлено, що соціально-психологічна адаптація першокурсників розгортається у двох взаємно пов'язаних напрямках, а саме до нових форм і методів навчальної діяльності і, адаптація, пов'язана з перебудовою поведінки й діяльності в нових умовах життя.

Ключові слова: адаптація, навчальна діяльність, першокурсник, мотивація, соціально-педагогічні умови.

АННОТАЦИЯ

Щербяк Ю.А. Особенности адаптации первокурсников к учебе в высшем экономическом учебном заведении. В статье рассмотрена проблема адаптации студентов первого курса к учебному процессу в высшем экономическом заведении образования. Установлено, что социально-психологическая адаптация первокурсников рассматривается в двух взаимосвязанных направлениях, а именно к новым формам и методам учебной деятельности и, адаптация, связанная с перестройкой поведения и деятельности в новых условиях жизни.

Ключевые слова: адаптация, учебная деятельность, первокурсник, мотивація, соціально-педагогические условия.

SUMMARY

Shcherbak Y.A. Peculiarities of the first year students adaptation to studies at higher economical educational establishment. The article considers the problem of the first year students adaptation to the educational process in the higher economical educational establishments. It is set that social-psychological first year students adaptation develops in two mutually connected directions that is to the new formz and methods of educational activity and to the adaptation connected with beaviour and activity alteration in new life terms.

Key words: adaptation, educational activity, first year students, motivation, social and pedagogical conditions.